

СТ А Н О В И Щ Е

от **проф. д-р Евгения Калинова**, катедра „История на България“,
Исторически факултет на СУ „Св. Климент Охридски“

за дисертационния труд на **Ирина Константинова Якимова**,
редовен докторант по Съвременна българска история
в катедра „История на България“ – Исторически факултет,
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
шифър на научната специалност: 05.03.06

на тема: **ВЪНШНОПОЛИТИЧЕСКАТА ПРЕОРИЕНТАЦИЯ
НА БЪЛГАРИЯ 1985 – 1991 г.**

за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

Темата на дисертационния труд на Ирина Якимова се отличава с актуалност, която е във от съмнение както в научен аспект, така и от гледна точка на съвременните политически реалности и предизвикателства. В родната историография външнополитическите проблеми, пред които се изправя България в края на периода на държавния социализъм и в началните години на прехода след 10 ноември 1989 г., досега са били обект на отделни изследвания в рамките най-вече на двустранните отношения на страната и на промененото ѝ място в Източна Европа след края на блоковото противопоставяне. Дисертационният труд прави следваща стъпка – очертава процеса на външнополитическата преориентация на България като следствие от комплексното действие на редица фактори с водеща роля на външните. Още в началото на своето становище бих искала да подчертая, че темата на дисертацията изисква задължително интердисциплинарен подход и смятам, че Ирина Якимова много успешно е съчетала уменията и познанията, придобити в специалност „Международни отношения“ в Юридическия факултет и по време на докторантурата ѝ в Историческия факултет. Хронологическите рамки на изследването са логични и аргументирани, а фактът, че са свързани не със специфични за България събития, а с два преломни момента в международните отношения – *„ревизията на следвоенното Ялтенско-Потсдамско статукво“* в средата на 80-те години и с разпадането на СССР като световен геополитически полюс през 1991 г., демонстрира именно водещата роля на външния фактор в българската прозападна преориентация.

Дисертационният труд е разработен на основата на впечатляващи като брой и разнообразие източници. Докторантката отлично познава архивните документи по темата, съхранявани в Централния държавен архив на Република България, Дипломатическия архив на Министерството на външните работи и рядко

използвания Архив на Българската телеграфна агенция. Безспорен плюс е включването на документи от Държавния архив на Руската федерация, както и от електронните библиотеки и архиви на американски и руски политически лидери. Ирина Якимова показва отлично познаване на най-важните за темата публикувани документи, спомени, публицистика и периодичен печат, а използваните в изложението научни изследвания на български, руски, английски и немски език надхвърлят 130 заглавия. Откриването, преглеждането, „пресяването“, съпоставянето и анализирането на информацията от такъв значителен обем различни извори е предизвикателство за всеки, занимаващ се със съвременна история, а понякога изисква и време, надхвърлящо срока на докторантурата (както се случи и с Ирина Якимова), но без такива усилия изводите не биха имали тази аргументираност, оригиналност и задълбоченост, които са налице в настоящия дисертационен труд. Като научен ръководител на докторантката имам непосредствени впечатления от начина, по който тя работи в архивите и библиотеките и на базата на постигнатите резултати смятам, че това е пътят към сериозните научни постижения на младите колеги.

Дисертацията е в обем от 512 страници, като изложението е разпределено във въведение, три глави, заключение и библиография. За мен структурата е логична, тъй като първата глава залага общия фон, върху който по-нататък се проследява външнополитическата преориентация на България, а във втора и трета глава е приложен класическият проблемно-хронологичен подход с използване на повратната 1989 г. като времева граница между двете.

Изложението в първата глава на дисертацията започва с проследяване на основните моменти в диалога СССР-САЩ в периода 1985-1991 г., завършил с разпадането на двуполюсният модел в международните отношения. Несъмнено, този преглед е необходим, за да постави в по-широк контекст и да обясни глобалните фактори, породили геополитическата трансформация в цяла Източна Европа. Висока оценка заслужава вторият параграф на главата (с. 34-99), разкриващ промяната, която настъпва в съветската и американската политика по отношение на Източна Европа в края на 80-те и началото на 90-те години. Въз основа на документи от българските и руските архиви, както и на мемоари на ключови политически дейци, е реконструиран процесът на постепенно разпадане на социалистическия интеграционен модел, съществувал до средата на 80-те години. Високата ми оценка се базира върху факта, че българската историография до момента е направила само първите стъпки в изследването на този процес и докторантката е трябвало да отдели време и усилия, за да проучи разпадането на СИВ и ОВД и опитите за контакти с ЕИО, за да има надежден общ фон, върху който да разположи по-нататък българската външнополитическа преориентация. В още по-голяма степен тази моя констатация се отнася до анализа на еволюцията в стратегията на САЩ към Източна Европа, който определено има приносен характер и запълва сериозна празнота в родната историография. Що се отнася до третия параграф – „Моделът на преориентация в

българската външна политика“, бих предложила да намери място във въведението или в изводите в края на дисертацията, тъй като е в дисонанс с разглежданите в главата общи процеси. Авторката би могла да помисли и за известно „олекотяване“ на научния апарат под линия – на места има ненужна „презастраховка“ с много и дълги бележки.

Втората глава – „Промяна на външнополитическите приоритети на България: трудности на Изток, „отваряне“ към Запада (1985-1989 г.)“ е най-пространната в дисертацията (210 от общо 512 страници). Това е напълно оправдано с оглед на задачата на докторантката да обхване динамичните отношения на България с двата геополитически полюса и със западноевропейското интеграционно пространство. Те са пречупени през призмата на официално обявеното през 1985 г. желание на М. Горбачов за ревизия на отношенията с източноевропейските съюзници, което стимулира търсенето на алтернативи в „отварянето“ към Запада. Интерес предизвиква проследяването на „сложните отношения“ на България със СССР през втората половина на 80-те години. Темата не е изцяло нова за българската историография, но Ирина Якимова успява, като анализира достъпните архивни документи, да представи цялостно и подробно икономическите и външнополитическите фактори за разминаването между българските и съветските интереси, а в личностен план – между Т. Живков и М. Горбачов. Убедително е защитен изводът, че изострянето на отношенията между Москва и София става предпоставка за началото на мащабния процес на прозападна преориентация на България (с. 165). Вторият параграф е посветен именно на началното „отваряне“ към Запада, което е разгледано първо като концепция за преориентация, а след това като постепенно изглаждане на противоречията със САЩ и установяване на сътрудничество със западноевропейския „Общ пазар“. Доказателство за аналитичните умения на Ирина Якимова са страниците, проследяващи съдържанието, което българските управляващи влагат в понятието „Запад“ в различните исторически периоди, както и тези, доказващи решаващата роля на промяната в съветската позиция към Източна Европа от 1986 г. нататък за преориентацията към западното геополитическо и икономическо пространство на съветските съюзници с направената уговорка за различни нюанси в модела на преориентацията им (с. 181). За първи път в родната историография е представена подробна картина на отношенията между България и САЩ през втората половина на 80-те години, проектирана върху променящата се стратегия на Вашингтон към най-верния съветски сателит. С разбиране и вникване в сложно преплетените икономически и политически мотиви докторантката проследява активизирания от края на 1986 г. диалог между България и ЕИО, върху който обаче силно негативно се отразява масовото изселване на български турци през лятото на 1989 г. В края на главата (с. 318-319) Ирина Якимова предлага ясен и аргументиран отговор на въпроса дали преди 10 ноември 1989 г. може да се говори за „преориентация“ на

българската външна политика, как трябва да се разбира този термин и какви са факторите, които го порождават.

При разработването на третата глава на дисертацията – „Външната политика на България в началото на прехода – в нова орбита (1990-1991 г.)“, докторантката се сблъсква с редица предизвикателства. Силно ограничен е достъпът до относително по-сигурната архивна изворова база и анализът по необходимост се основава на разнородни, но многобройни източници (преса, интернет сайтове, публицистика, мемоари, информации и справки на БТА). Ирина Якимова съумява да издири и направи професионален подбор на тези източници и заедно с добрата ориентация в българската, руската и англоезичната научна литература успява да обрисова релефна картина на проблемите за външнополитическата ориентация, с които се сблъсква страната в началото на прехода. В първия параграф са представени вижданията на управляващата левица и на новосформираните опозиционни сили по тези проблеми (и особено за отношението към „отварянето“ към НАТО и за обвързаността със СССР), вплетени балансирано в общия вътрешно- и външнополитически фон. Анализът във втория параграф е направен въз основа на архивни материали от БТА, от руски архиви и от пресата и разкрива икономическите и политическите фактори, довели до предефиниране на отношенията със Съветския съюз. Третият параграф, проследяващ в две части засилващата се обвързаност на България със САЩ и интеграционното пространство на Западна Европа, заема по-голямо място в третата глава, което е логично с оглед на превръщането на тази обвързаност във водеща тенденция. С оглед на изследователската задача на дисертацията намирам за подходящ подходът, който докторантката е възприела и който предполага не детайлно представяне на българо-американските отношения и ориентирането към МВФ, Световната банка и НАТО, а поставяне на акценти върху онези моменти, които най-отчетливо показват как геополитическият вакуум, оставен при отдръпването на единия световен полюс, се запълва от другия и какви са плюсовете и минусите за България от този процес.

Особено добро впечатление прави заключението на дисертацията, където уменията на Ирина Якимова да навлиза в дълбочина в анализа на събитията са ярко демонстрирани. Изводите ѝ са аргументирани и стойностни и биха могли да бъдат отправна точка за нови изследователски търсения. За общото отлично впечатление допринася и добрият стил, на който е написана, въпреки дребните технически пропуски, някои повторения и на места прекалено описателните бележки под линия. Като препоръка при едно бъдещо публикуване на дисертацията, което силно препоръчвам, докторантката би трябвало да включи в уводната част един обстоен анализ на тенденциите при изследването на външнополитическата преориентация на България (още по-добре и на другите източноевропейски страни), както в родната, така и в чуждоезичната историография. Не ми се иска в края да пропусна да отбележа коректно оформения автореферат, а най-вече – 12-те реализирани

публикации по темата на дисертацията, включени в сериозни научни издания и сборници.

В заключение бих искала да подчертая, че дисертационният труд на Ирина Якимова има всички качества на самостоятелно, задълбочено и приносно изследване и това ми позволява да препоръчам убедено на уважаемото научно жури да й присъди образователната и научна степен „доктор“.

30 септември 2014 г.

проф. д-р Евгения Калинова